

De dood en de tuinman

Van Georgi Gospodinov verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

De wetten van de melancholie
Schuilplaats voor andere tijden
Natuurlijke roman

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Georgi Gospodinov

De dood en de tuinman

Vertaald uit het Bulgaars
door Hellen Kooijman

Ambo|Anthos
Amsterdam

Deze publicatie kwam tot stand dankzij een subsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978 90 263 7115 8

ISBN 978 90 263 7116 5 (e-book)

© 2024 Georgi Gospodinov

© 2026 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos *uitgevers*,
Amsterdam en Hellen Kooijman

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

Oorspronkelijke titel *Gradinaryat I smurtta*

Oorspronkelijke uitgever Janet 45

Omslagontwerp Roald Triebels op basis van het ontwerp van Tomás Almeida /
The Orion Publishing Group

Omslagillustratie © Lizzie-May Amos

Reproduced with permission of the Licensor through PLSclear

Foto auteur © Phelia Barouh

Ambo|Anthos *uitgevers* vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en
verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie
van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier
waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Een verhaal, ook al is het echt gebeurd en persoonlijk, is niet meer van ons zodra het de taal passeert, zich in woorden kleedt. Het is dan evengoed realiteit als fictie.

Epigrafie

De dood is een kers die rijpt, zonder jou.

Gaustin, *Plantkunde en onsterfelijkheid*

Het paradijs is het einde van de pijn.

Lars Gustafsson, *De dood van een imker*

Hij bewerkte de aarde,

waaronder hij nu ligt...

Anonieme grafschriften voor elke gelegenheid

Elke engel jaagt schrik aan...

Rainer Maria Rilke, *De elegieën van Duino*

Er is niks aan de hand.

Mijn vader

1

Mijn vader was een tuinman. Nu is hij een tuin.

Ik weet niet waar ik moet beginnen. Laat dat het begin zijn. Dit boek gaat natuurlijk over het einde, maar waar begint het einde?

Ik heb, denk ik, in mijn broek geplast, zei mijn vader, terwijl hij op de drempel stond. Hij stond in de opening van de achterdeur, pijnlijk vermagerd, ietwat krom, met die gebogen houding van lange mensen. Ze brachten hem laat in de avond, eind november. Hij had driehonderd kilometer gereisd, liggend op de achterbank, om de pijn een beetje te verzachten. Het was me gelukt een afspraak te maken voor een onderzoek de volgende dag.

Ik heb in mijn broek geplast, herhaalde hij, beschaamd als een klein kind, zichzelf verexcuserend en met die voor hem zo typische zelfspot, *staan we op onze oude dag toch nog voor schut*.

Het is oké, zei ik, en we begonnen zijn kleren uit te trekken in de hal, terwijl we de deur naar de woonkamer dichtdeden.

Ik ben bang, fluisterde mijn dochter in mijn oor. Nu besef ik dat zij de eerste was die het merkte. Ik wist het nog niet, ik wilde het niet weten.

Laat ik hier al verklappen dat aan het einde van dit boek de held sterft. Nee wacht, niet aan het einde maar al ergens in het midden, hoewel hij weer tot levend komt in alle verhalen over hem, of ze zich nu afspelen voor of na zijn dood. Omdat, zoals Gaustin ook al zei, in het verleden de tijd niet slechts in één richting stroomt.

Toen ik klein was, pakte ik uit de boekenkast altijd een boek dat geschreven was in de eerste persoon enkelvoud, omdat ik dan zeker wist dat de hoofdpersoon niet dood zou gaan. Welnu, dit boek is geschreven in de eerste persoon, ondanks dat de echte held erin sterft.

Overleven doen enkel de vertellers van verhalen, hoewel ook zij op een dag zullen sterven.

Overleven doen enkel de verhalen.

En de tuin die mijn vader aangeplant had, voordat hij stierf.

We zullen hierover zeker vertellen. We zullen nog een parallel pad aanleggen (om in tuintaal te blijven...), waarin de wereld en alles erin op zijn plaats valt, we zullen het verhaal omleiden naar een ander plantenbed wanneer het gevaarlijk dreigt te worden en de dood te dichtbij komt, zoals een tuinman het water omleidt naar het volgende plantenbed in de tuin.

Ik wil dat er licht is op deze pagina's, een zacht namiddaglicht. Dit is geen boek over de dood, maar over het verdriet over een leven dat er niet meer is. Dat zijn twee verschillende dingen. Een verdriet over zijn met honing gevulde honingraat, maar ook over de lege honingcellen, daarover zelfs nog meer. Verdriet over die honingraat, waar de kaarsen van bijenwas aan doen herinneren als ze opbranden in onze handen.

Niks aan de hand, zoals hij altijd zei.

2

Met dit notitieboekje waarin ik nu schrijf (ik schrijf al dertig jaar in notitieboekjes), ben ik geheel onschuldig begonnen in oktober. Hij had al pijn. De signalen waren al daar, voor onze neus, maar de duiding kwam pas later. Ik was weer ergens naar afgereisd, ditmaal naar Krakau.

Oké, en als je terug bent, kom dan even hiernaartoe, om een paar dagen uit te rusten.

Het was een onmenselijk intensief jaar met ontelbaar veel reizen. *Kom even hiernaartoe, om een paar dagen uit te rusten...* Ik besteedde er toen geen aandacht aan. Hij mopperde altijd dat we zo weinig langskwamen, dat we geen rust namen. Ik ontwaar nu andere dingen in deze woorden. *Kom even hiernaartoe*, hoor ik nu, *om even bij mij te blijven, ik voel me niet zo goed, ik weet niet of ik de winter doorkom.*

Tijdens diezelfde oktobermaand, toen we elkaar nog even zagen, voordat ik vertrok, bij de struik met de laatste rozen van oktober:

Hè verdorie, iets doet pijn in mijn rug.

Je rug?

Ja, en dan trekt het naar boven.

Tot waar precies?

Tot aan de schouders. En het drukt op mijn borst.

Hij ging naar de dokter in de stad. Ze gaven hem pillen. Bij wie deed de rug nou niet af en toe pijn, en dan met al dat werk in de tuin... In het begin hielpen de pillen.

Er stond nog een laatste reis naar Portugal in de agenda en verder niks meer dat jaar.

Hoe gaat het met je, hou je het nog vol?

Niks aan de hand, zei hij. Niks aan de hand, het waren zijn lievelingswoorden. Een kant-en-klaar antwoord op elke vraag.

Doet je rug nog veel pijn?

Welnee, niks aan de hand.

Het lijkt wel alsof je afgevallen bent.

Er is niks aan de hand.

Maar, zo realiseer ik me nu, terwijl ik die oktobermaand opnieuw en opnieuw door mijn hoofd laat gaan, zei hij toen we elkaar bij het afscheid omhelsden, voordat ik in de auto stapte, nog wat: *Niks aan de hand, ik wacht wel tot je terug bent.*

Had ik het toen door? Ja en nee.

Op zijn negenenzeventigste onderhield hij een enorme tuin vol groente, fruit en bloemen. In die tuin stond alles – tomaten, paprika, aardappelen, mais, aardbeien, pioenrozen, gewone rozen, tulpen, jonge boompjes. Zaaïen, wieden, water geven, omspitten, besproeien, opbinden... We hadden afgesproken dat hij zou stoppen, het wat rustiger aan zou gaan doen. Ik herinner me dat ik toen al bij die laatste roos van oktober, die lichtpaarse, zei dat als hij zo zou doorgaan en niet naar de dokter ging, hij er nog eens bij zou neervallen en de tuin voor zijn ogen door onkruid zou worden overwoekerd. Het is vreemd hoe woorden als de tijd, het lot of hoe we dat ene, dat verborgen ligt in de toekomst, ook noemen, zich

in onze oren knoopt. Terugblikkend zie ik nu pas hoe wreed mijn commentaar was.

3

Ik wist dat deze tuin speciaal was. De tuin redde zijn leven na de eerste kanker, gaf hem zeventien jaar erbij, maar zou zijn leven ook beëindigen. De tuin ontstond vanuit het niets in een leeg binnenhof van een huis in het dorp, gekocht door mijn broer. *Hier voel ik mij het beste*, zei hij. De chemotherapieën en bestralingen hadden hem zeker geholpen, maar ook uitgeput. Ik herinner me dat zijn oude lach nooit meer terugkwam, dat heldere en opgewekte humeur. Hij zweeg langer dan gewoonlijk, schudde soms alleen maar met zijn hoofd in een soort geluidloze monoloog.

De tuin was zijn andere mogelijke leven, zijn stem en alles wat verzwegen werd. Hij sprak via de tuin en zijn woorden waren appels, kersen, grote rode tomaten. Het eerste wat hij deed als ik op bezoek kwam, was me rondleiden en me alles laten zien. De tuin was elke keer weer anders.

Ik hield ervan om daar te zijn, vooral in de lente, om mijn hoofd tussen de takken van de vroeg bloeiende pruimenboom te begraven, mijn ogen te sluiten en te luisteren naar het zoemende zen van de bijen. Soms was ik heimelijk jaloers op de tuin, als ik naar mijn vader keek, hoe hij, mager en met blote bast, met de schoffel zwaaide. Hij en de tuin werden één, hij liet de tuin niet met rust,

maar ook de tuin liet mijn vader niet meer los. Er was een speciale noodlottigheid tussen hen, een faustische overeenkomst. Ik stelde me voor hoe de tuin hem langzaam van zijn krachten beroofde. Hoe het fruit en de rozen zich met hem voedden en dat hoe roder de kersen, tulpen en tomaten kleurden, hoe bleker mijn vader werd.

Mijn vader slaagde erin om elk stukje grond te veranderen in een tuin, elk huis in een thuis. Dat getuigde van vakmanschap. Elk appartement waar we introkken, en Joost weet waarom maar we verhuisden vaak, werd op een bepaalde manier ‘van ons’. Daarom voel ik me nu los van al het andere ook thuisloos. Ik vergeet nooit hoe hij het zelfs voor elkaar kreeg om de tuin zelf te verhuizen. Hij haalde voorzichtig de bollen van de hyacinten, narcissen en ooievaarsbekjes, de pioenrozen en tulpen uit de grond, hij had een lievelingstulp, een donkerblauwe Hollandse, waar hij nooit afscheid van nam en die hij telkens weer in de tuin van een nieuwe woning plantte.

Zijn bloemen in wezen geen geheime periscopen van de doden die onder hun wortels begraven liggen en die de wereld bekijken door hun steeltjes?

Ja, mijn vader was een tuinman. Nu is hij een tuin.

4

Waarover praten we eigenlijk als we het over de dood hebben? Over degene die heen is gegaan of over onszelf? Over het pure afwezig zijn zelf? Hij is er zo erg niet meer dat elke lege minuut met deze afwezigheid gevuld is.

Zijn aanwezigheid tot nu toe bevestigde ook mijn eigen aanwezigheid, de aanwezigheid van mijn kindertijd. Anderzijds zet zijn afwezigheid het hele mechanisme van het geheugen in beweging. Dingen die ik allang vergeten was, worden nu weer wakker, ik wek ze, om er zeker van te zijn dat dit alles er ooit is geweest. Het bewuste en het onbewuste geheugen werken samen, draaien het kleiachtige mechanisme van de herinnering rond, ruimen op of voegen toe, daar waar je het eerder niet duidelijk hebt gezien. We moeten erkennen dat het net zoveel inspanning vergt van het geheugen om na te denken over degene die is gestorven, als dat deze inspanning gericht is op onszelf, een in bepaalde zin egocentrische inspanning om onszelf te redden, te kunnen omgaan met ons eigen achterblijven nadat de ander ons heeft verlaten.

Zijn wij er nog als de laatste persoon die zich ons als kind herinnert, is overleden?

Waarover praten we eigenlijk, als we het over de dood hebben?

Over het leven natuurlijk, met heel zijn verrukkelijke ver-
gankelijkheid.

5

Ik bel vanuit Lissabon, overal om me heen lawaai, er is een filmfestival aan de gang, ik stap van de ene film in de andere, ik zit in een jury, ik bel tussen twee films door. *Papa, hoe gaat het met je rug? Goed hoor, niks aan de hand.* Ik bel mijn moeder. *Mama, hoe gaat het met papa? Ja, goed hoor, hij ligt hier naast me. Ik smeer hem op dit moment in met slangengif. Wat is dat voor spul, dat slangengif? Nou ja, een van de verpleegkundigen zei dat het heel goed helpt tegen de pijn, dus ze heeft me er wat van gegeven.*

Mijn vader en moeder overleefden de pandemie, ze lieten zich vaccineren, de eenzaamheid van een huis op het platteland, het dorp waar ze woonden, redde hen. Hij, die al een keer kanker had gehad, en zij, met suikerziekte, zouden de ideale slachtoffers van dit virus zijn geweest. In het begin van de pandemie was ik wederom ergens anders, ik verbleef een jaar in Berlijn, we belden elkaar elke dag en ik probeerde uit hun stemgeluid op te maken of er iets veranderd was: *Je klinkt wat hees, ruik je alles nog goed, heb je de hoeveelheid zuurstof in je bloed gemeten?*

6

Het was eind november toen hij naar ons in Sofia kwam voor onderzoek, met een tas vol spullen, zijn leren jasje en een wandelstok. (Met zijn leren jasje en stok, die hij zelf had gemaakt, dat was mijn vader ten voeten uit.) Hij liep zelf de trappen op naar ons appartement op de vierde verdieping, zonder te pauzeren, hij verbaasde zich er zelf over. Hij zou nog drie keer de trappen omhoog (en twee keer naar beneden) lopen, maar dat wisten we toen nog niet. Elke keer liep hij langzamer en met meer moeite, de laatste keer namen we een stoel mee zodat hij kon uitrusten op elke overloop.

Het waren vierenzestig treden, ik telde ze in gedachten.

Ik weet zeker dat ook hij ze telde.

Er resteerden hem in totaal honderdtweënnegentig stappen naar de vierde verdieping.

De volgende dag wachtte hem een isotopenonderzoek. Dat onderzoek waarbij de geïnjecteerde vloeistof na een bepaalde tijd zich nestelt op plekken met een metabolische activiteit en oplicht als een kerstboom, zoals een van de artsen het verwoordde. Ik zou al snel uitvinden dat de in mijn oren zo onschuldig klinkende term ‘metabolische activiteit’ in feite meestal tumorvlekken of uitzaaiingen

betrof. Medische bevindingen zijn zo geschreven dat een patiënt ze kan begrijpen als hij dat echt wil. Maar als hij het niet wil weten, dan is er die mogelijkheid er ook.

M. in de 4e en 9e rib links en in de 7e rib rechts, onduidelijke formaties in de lever, veranderingen in de botstructuur, degeneratieve en osteoartritische veranderingen, verhoogde fixatie van de RF in de wervelkolom, onduidelijk gedefinieerde osteolytische laesies. Sommige bevindingen moeten verder worden gespecificeerd ter uitsluiting van...

Hou vol, zegt de arts, een vriendin, de vrouw van een schrijver, die de resultaten doorneemt tijdens de korte pauze dat mijn vader op het toilet zit. Ik merk dat ze probeert om iets onschuldigs te ontdekken, een zekere dubbelzinnigheid in de meedogenloos ondubbelzinnige resultaten van het onderzoek. *Er zijn gevallen*, zegt ze, *waarbij de dingen stagneren of zich heel langzaam ontwikkelen, en je vader lijkt me een sterke man.*

Ik bracht hem naar huis en ging wat eten kopen. Ik wilde even alleen zijn en huilen als een baby.

Dat kon nergens.

Sommige mensen glimlachten naar me op straat, groetten me, herkenden me. Ik sloeg het eerste het beste zijstraatje in, godzijdank was dat zo goed als uitgestorven, en liet mijn tranen de vrije loop. Ik liep naar het einde van het straatje, keerde weer terug naar het begin, en liep toen weer naar het einde, een soort patrouille van verdriet. Ik moest mijn broer bellen, maar ik had de kracht er niet voor. Toen ik later zijn nummer draaide, kon ik maar een paar woorden uitbrengen, dat het niet goed ging, dat er testen nodig waren, daarna kon ik niets meer zeggen, en hing op.

In deze patriarchale streken zegt men dat het niet erg is als kinderen huilen, dat het erg is als volwassenen huilen. Maar wat als je